

ZAPISI

Hans-Dietrich Kahl

Karantanska sporna vprašanja

Odgovor Petru Štihu

Glede zgodnesrednjeveške zgodovine vzhodnoalpskega prostora so ljudje privzeli določene interpretacije, obremenjene s tradicijo. Ko sem se pred leti začel z njimi od zunaj pobliže ukvarjati, mi je pozornost vzbudila pomanjkljiva utemeljitev v virih ter alternative, ki niso bile ovržene. Vedno znova sem zastavljal vprašanja. Zanimanje se je prebujalo, vendar ne vedno prijazno. Naposled so se nekateri pretvarjali, kot da od leta 1980 dalje ne bi obstajala več nobena moja tozadevna objava: izmikanje namesto soočanja – znak moči? Izrecna izražanja stališč, ki jih je bilo kar nekaj, so pogosto delovala čudno – kot navidezni boji, ki neutrudno ponavljajo stare poglede, brez dodatnega dokazovanja, za katero sem zaprosil, in brez pravega poglobljanja v nove argumente, skoraj kot bi bilo tu treba ohranjati nek tabu. Obstajalo pa je tudi prijazno vzpodbujanje, naj izčrpno razložim svojo polagoma razvito celotno sliko. Zgostila se je v obsežno monografijo, ki je bila sprva omejena na to, kar sem imenoval »Država Karantancev«.¹ Zanj lahko trdim, da je prvič poskusila narediti sintezo zgodovinskih, arheoloških in jezikoslovnih argumentov; da je vrh tega bolj kot kdajkoli prej vključila komparativistične metode; da je za marsikatera posamezna vprašanja prvič ponudila predloge rešitve in obrnila pozornost tudi na doslej neupoštevane probleme. Seveda se za znanstvene izjave pravzaprav samo po sebi razume, da to, kar je pri tem lahko prišlo na dan, ni bilo nič drugega kot diskusijski prispevek. Izrecno kot takega sem svojo knjigo predstavil strokovni javnosti.²

Knjiga je bila opažena. S posebej hvalevredno izčrpnostjo jo je obravnaval Peter Štih, kar dvakrat, najprej v svojem maternem jeziku, potem v olajšanje mednarodne stroke tudi še v nemščini.³ Njegov odziv je, kot običajno, pošten in poln poznavanja; spoprijeti se z njim in pri tem preverjati lastne poglede, mi je v veselje. Marsikatero karto zna igrati proti meni,

¹ H.-D. KAHL, *Der Staat der Karantanen / Država Karantancev*, Ljubljana 2002 (suplement k: R. BRATOŽ – izd./Hg.), Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo / Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche, Ljubljana 2000. Rad izrabim tudi to priliko za pristrčno zahvalo gospodu uredniku, brez njegove prizadevnosti in prijazne potrpežljivosti ta publikacija ne bi bila nikoli končana.

² Misli o tem so bile prebrane ob predstavitvi moje knjige v Slovenskem znanstvenem inštitutu na Dunaju, 17. junija 2003; tisk v slovenskem prevodu A. Maček Mergole: Nekaj misli o moji knjigi »Država Karantancev«, v: *Zgodovinski časopis* 58 (2004), str. 489–491; nemško, z naslovom: *Der Staat der Karantanen. Der Forschungsansatz eines Historikers der Kriegsgeneration*, v: *Gießener Universitätsblätter* 39 (2006), str. 37–40; prim. tudi podnaslov knjige: *Dejstva, teze in vprašanja o zgodnji slovanski državni tvorbi v vzhodnoalpskem prostoru*.

³ P. ŠTIH, *Glose k novi monografiji o Karantaniji*, v: *Zgodovinski časopis* 58 (2004), str. 467–487; ISTI, *Glossen zu einer neuen Monographie über Karantanien*, v: *Carinthia I/196* (2006), str. 99–126; prav tam, str. 99, op. 3–4, seznam dosedanjih mnenj; dopolniti z: J. HERRMANN, *Ethnographisch-Archäologische Zeitschr.* 44 (2003), str. 631–636; J. JARNUTH, *Deutsches Archiv f. Erforschung d. Mittelalters* 61 (2005), str. 323 sl. Iz prostorskih razlogov obravnavam v nadaljevanju le mnenje Štiha, citirano po nemški izdaji.

vendar, komaj izogibno – jaz vseh ne občutim kot adut. Sam lahko to obravnavam z enako odkritostjo, kot mi jo je privoščil cenjeni kolega, in obžalujem le, da sem pri tem odvisen od hladnega, neosebnega medija tiskane besede, namesto da bi se mogla v prijetni neposredni izmenjavi usesti skupaj ob kozarcu vina.

Ni niti mogoče niti potrebno, da bi se takoj lotevali vsega. Stanje virov je tako, da lahko neredko drugo poleg drugega obstaja več razumevanj, ki jih je vsa mogoče zagovarjati, nobeno pa ni prepričljivejše od drugih (recimo, kar zadeva meje Karantanije). Zato se lahko najprej osredotočim na nekatere točke, ki se mi zdijo posebej bistvene, drugo naj kar počaka, dokler se ne ponudi posebna priložnost.

O terminoloških vprašanjih se ne prepiram. Nekaj predlogov k temu sem dal – Štih bi mi ob tem brzkone najraje zoperstavil posrečeno šalo: »Univerzitetni profesor prej uporabi zobno ščetko svojega kolega kot njegovo terminologijo.« Vsekakor menim, da sem pri svojih pobudah izhajal iz določenih predstav.

Vzemimo kot primer »ljudstvo« (*Völkerschaft*). Štih poskuša glede tega proti meni igrati mojega pokojnega prijatelja Františka Grausa, ki je ta pojem ožigosal kot »stilistično zasilno rešitev«, vendar s pristavkom, da »brez te vendarle ... pogosto ni mogoče shajati«, ki ga je Štih preprosto povedal s svojimi besedami kot: »in nič drugega«, kar tega pristavka ne izrazi ravno jasno (Štih, str. 101 sl.). Graus je s svojo kritiko izrazil nesoglasje z nenatančnostjo, ki še danes pogosto določa ta pojem.⁴ Prav to nenatančnost je poskušal moj predlog odpraviti z jasno zamejitvijo. Dodajam, da si seveda tudi jaz želim, da ostanemo čim bližje jezika virov. Ampak, ali je to vedno izvedljivo? Njihovi avtorji so bili pogosto malo dojemljivi za to, kar se nam zdi pomembno. Karkoli že so povezovali z nekim pojmom kot je *gens* – v prvi vrsti jim je šlo za združenje, zmožno političnega delovanja. Naša Srednja Evropa je šla od njihovih dni do danes skozi ekscesiven jezikovni nacionalizem, ki še vedno ni povsem izzvenel. To je izostrilo pogled za marsikaj in zbudilo zanimanje, ki presega tedanje potrebe in izrazne možnosti: radi bi vedeli ne samo to, da je bila neka zveza zmožna delovanja, temveč tudi, kako je bilo z njeno stopnjo integracije, kajti ta lahko pogojuje stabilnost ali labilnost. Gre za pogožno resnico: med prvo strnitvijo, na primer, gentilnih drobcev iz časa preseljevanja ljudstev in zaključkom s tem začete etnogeneze je faza prehoda. *Gens* naših virov združuje dovršeno in nedokončano stanje v enem pojmu. Ločevanje po mojem mnenju služi jasnosti. Tako sem prišel do »ljudstva« za obdobje prevladujoče heterogenosti, da bi ga ločil od polno izoblikovanih etničnih enot. Zdelo se je (in se zdi), da mi to omogoča preciziranje. Če nekdo misli, da lahko shaja brez njega – prosim lepo! Pomembno je, da vsak razjasni, kaj v posameznem primeru misli.

Novost, ki jo predlagam, se mi je zdela potrebna, da bi za Karantance poudaril nedokončanost, za katero se je zdelo, da določa njihovo zgodovino – eden najpomembnejših predpogojev za to, da je bil lahko njihov lasten razvoj razmeroma grobo odsekan, tako da je lahko med zgodnjersrednjeveški etnikum in poznejše Slovence legel tisti hiat, s katerim računa tudi Štih (str. 123 sl.). Da ima Štih karantansko etnogenezo prav tako za »nedokončano« (str. 123), je pomembno soglasje, vendar on izpodbija temelje, na katerih sloni moja ugotovitev. To je utemeljeno glede moje omembe, da takrat ni prišlo do izoblikovanja skupne materialne kulture Karantanije (str. 118 sl.). Po tem je treba izpovedno zmožnost te ugotovitve zgolj omejiti; ona sama ostane. Poleg tega menim, da vzhodnogotski elementi, ki so bili po mojem mnenju udeleženi pri vzpostavitvi karantanstva, do vdora Bavincev in Frankov jezikovno še niso mogli biti popolnoma asimilirani, tako da je kateri izmed specifičnih pojmov njihove terminologije lahko prešel k prišlekem. Tudi tega Štih ne priznava, vendar o tem pozneje.

⁴ F. GRAUS, Die Nationenbildung der Westslawen im Mittelalter (Nationes 3), Sigmaringen 1980, str. 13.

Sem bil nezanesljiv pri uporabi virov? Štih graja (str. 103 sl., prim. 110), da v predstavljenem pregledu gradiva ne omenjam niti Fredegarja IV, 72 niti ustanovne listine za Innichen. Moj seznam se je seveda nanašal na določene teme. Tako sem se lahko zadovoljil s splošnim namigovanjem na »opozorila v listinah«, ki »marsikaj prispevajo«, »vendar ... ne k slovanski strukturalni zgodovini tiste predkarolinške faze, ki je tukaj edina bistvena« (Staat, str. 33). Da je bil Innichen dokaj pogosto upoštevan, kaže že kazalo. Za Fredegarja se mi ne zdi gotovo, da nakazuje razmere, od katerih teče nepretrgana kontinuiteta do pozneje oprijemljivih Karantancev. Morda njegov *Walluc* s svojo *marca Windorum* ne sodi k zgodovini Karantancev, temveč zgolj k zgodovini dežele, v kateri so se pozneje razmahnil: ena izmed neštetihi negotovosti naše baze informacij. Niti položaj tega *dux* niti tiste *marca* nista kakorkoli osvetljena (kateri državni tvorbi je pripadala?), strukturalna zgodovina se torej prav tako ne zdi nakazana. Štih da pozneje vedeti, da sem mesto vendarle upošteval. Kar Fredegar sicer trdi o (Proto-)Bolgarjih, sem že davno izključil iz kroga uporabnega.⁵ Morda bi bil moral to ponoviti. Koliko je lahko ta skupina, če je res v 7. stoletju nekaj desetletij ostala pri Valuku, prispevala k elementom prebivalstva v Karantancem še oprijemljivem času, ostaja prepuščeno naši fantaziji. Fredegar nakazuje celo njen odhod, in v obdobju, ki ga obravnava moja knjiga, niso omenjeni.

Sem upošteval premalo primerjalnega gradiva? Glede tega, kar nudi hrvaška stran, Štih meni tako (str. 112 sl.) in utegne imeti prav. Vsekakor so obstajali razlogi za mojo zadržanost. Državna tvorba Trpimirovičev je nastala na območju neposredno pred Bizancem, pod pogoji, ki so mi bili s staroslovanskega stališča bistveno bolj oddaljeni kot polabski in baltski Slovani pred njihovim dokončnim pokristjanjenjem, kot so se tudi Čehi pri poseganju po bližjem izročilu odmaknili že dlje od izhodišča. Vprašanje, ali Hrvaška dovoli sklepati, da naj bi Karantanci na ravni pod knezom ne imeli več kot enega bana, se mi zdi odprto. Gotovo se ni mogoče gledati njih oprijeti ničesar drugega, kot tega, da so v t. i. jedru Karantanije (*Kernkarantanien*), kot sem ga poimenoval, štiri krajevna imena, razkrojena razmeroma na široko, za katera se zdi, da opozarjajo na oblastnika s tem nazivom. Sklepal sem, da je vsako izmed njih kazalo na naselbino enega ustreznega nosilca položaja, ki mu pripada po funkciji, in ki je imel svoj sedež vsakokrat v bližini. Je bilo to prenašljivo? Moramo računati s štirimi oprijemljivimi postojankami enega in istega funkcionarja – ali je posledica, kar kaže Hrvaška, poznejše redukcije neke prvotne množine, tako kot je bilo pod Merovingi v začetku več majordomov drug poleg drugega, dokler ni eden izmed njih uspel oblasti skoncentrirati v svojih rokah? Kraljevina Jugoslavija je bila v letih 1929–1941 razdeljena na devet banovin pod vsakokrat lastnim banom, s tem pojmom torej ni povezovala predstave o singularnosti, in temu je mogoče dodati še druge primere. Moramo za Karantance računati z obema možnostma rekonstrukcije – nadaljnja izguba ostrine naše slike? – Grob konjenika iz Grabalje vasi/Grabelsdorf, ki igra določeno vlogo v zadevni argumentaciji, je Paul Gleirscher medtem še enkrat raziskal, s pomembnimi novimi izsledki.⁶ Ne zdi se mi, da bi nasprotovali mojemu osnutku.

Pomembnejša so vprašanja, ki so povezana z imenom *Karantani*. Doslej je bilo obravnavano kot romansko, torej kot tuja oznaka, kar sproža probleme. Sam sem ga – najbrž prvič – imel za latiniziran posnetek pristne slovanske stvaritve, pripadajoče široko razširjenemu tipu tvorjenja, ki se je v prvi vrsti navadno navezoval na pokrajinske danosti, vseeno, ali prav tako slovansko ali izposojeno iz jezika obstoječega prebivalstva, kar potem dokazuje jezikovne

⁵ H.-D. KAHL, Die Baiern und ihre Nachbarn bis zum Tode des Herzogs Theodo, v: H. Wolfram – A. Schwarz (ur.), Die Bayern und ihre Nachbarn I (Denkschr. d. Österr. Akademie d. Wiss., phil.-hist. Kl. 179, 1985), str. 187 sl.

⁶ P. GLEIRSCHER, Ein karantanischer Adelsfriedhof über Grabelsdorf, v: Symposium zur Geschichte von Millstatt und Kärnten 2005, str. 56–66; ISTI, Archäologische Ausgrabungen auf der Gurina und in Grabelsdorf, v: Rudolfinum. Jahrb. d. Landesmuseums Kärnten 2004, Klagenfurt 2005, str. 55–62; ISTI, Grabalja vas in vodilni sloj Karantancev, v: Koledar 2005, Celovec, str. 65–68. Gospodu piscu pristrčna hvala za te in druge informacije!

stike. Za *Karantani* velja po mojem mnenju drugo, tako da ime obenem postane zgodovinski vir: poleg takšnih stikov izpričuje nastanek v deželi sami, torej ni bilo prineseno s seboj. Štih temu, kot se zdi, ne želi oporekati. Toda kaj pomeni prevzeti element tujega (romanskega) jezika v imenu?

Štih je iz moje knjige razbral tezo, da naj bi se Karantanci poimenovali po svojem sakralnem središču, za katero domnevam, da je bilo v masivu Šenturške gore. Za to naj ne bi bilo nikakršne analogije. Spregledal naj bi bil, da državne tvorbe niso bile poimenovane po sakralnih prostorih, ampak po oblastnih centrih, kot naj bi to, recimo, za Karantance dokazovala sočasna Furlanija (str. 107 sl. 112). Izpeljal sem, da se slovanske *-ane*-tvorbe praviloma navezujejo na geografske danosti, na primer vodotoke ali gorske formacije; poimenovanje državnih tvorb po njihovih oblastnih centrih naj bi spadalo v mlajšo plast, ki jo v vzhodnoalpskem prostoru predstavlja Tirolska (lahko bi dodali še grofiji, kot sta Gorica in Celje); za zgodnji srednji vek so se ustrezne oznake navezovala na imena plemen, kot sta imeni Bavarci in Franki – Karantanci so sledili temu nizu. Za njihovo ime se mi je zdela odločilna točka navezovanja »značilna pojavnost talnega reliefa« njihove nove domovine; da je bila ta pojavnost zame obenem »sakralno okrožje izstopajočega pomena«, bi utegnilo »v zavesti novega ljudstva zazveneti v zvenu imena« (Staat, str. 77). Besedilo kaže, da sakralni vidik po mojem mnenju ni bil tisti, ki je bil odločilen za poimenovanje, temveč vidik, ki se je pridružil: bistvena razlika. Kot možnost primerljive kombinacije sem predstavil pendant iz Šlezije (Staat, str. 233). Tej argumentaciji nimam kaj dodati, razen prošnje, da se razlikujoče se nianse prijazno upoštevajo. Na Furlanijo takrat nisem pomislil. Če ime (iz *Forum Iulii*) kot ime politične pokrajine seže nazaj že v zgodnji srednji vek, česar ne morem dokazati, bi za tisti čas predstavljalo poseben primer, podobno kot Benevent in Spoleto. Zadevni dukati niso zajemali strnjenege plemenskega ozemlja – iz langobardskega celotnega sklopa so izrezali delna okrožja, ki so jih poimenovali po njihovih sedežih uprave. S tem so bili predhodniki načina poimenovanja, ki se je sicer začel uporabljati v poznejšem srednjem veku in je prav tako pogojen z razkrojem starejših plemenskih ozemelj. Primerjava, ki jo je naredil Štih, torej šepa in nanjo vezan dokaz, da naj bi se bili Karantanci poimenovali po svojem sedežu kneza, se zruši vase.

Problem karantanskega glavnega svetišča, na katerega sem prav tako opozoril kot prvi, mojemu kritiku povzroča težave, čeravno priznava pomen vprašanja (str. 115 sl.). V tradicionalni zgodovinski sliki dunajske šole se tak kraj ne pojavlja. Manjka v zgodovinskih virih, poleg tega pa je bila ta zgodovinska slika razvita, preden je bila razdelana gentilnoreligiozna osnovna struktura, iz katere je treba izhajati pri tovrstnih državnih tvorbah pred njihovim pokristjanjenjem.⁷ Tako nastala koncepcija je zato do te mere skladna z viri, ker ne oporeka nobenemu izrecnemu pričevanju, vendar pozablja pogledati v ozadje svojskosti svojih temeljev, karolinškodobnih zapisov. K slogu tako ali tako vedno cerkvenih poročevalcev zgodnjega srednjega veka, drugače kot tistih 11. in 12. stoletja, je spadalo, da so »pogansko nesnago« zamolčali in poudarjali zgolj napredke krščanstva, morebiti vključno z mejnim primerom, ko je bilo treba poročati o spektakularnem uničenju nekega kulturnega predmeta, kot geismarskega

⁷ Neposredno po G. MENSCHINGU razvil naprej H.-D. KAHL, *Heidnisches Wendentum und christliche Stammesfürsten. Ein Blick in die Auseinandersetzungen zwischen Gentil- und Universalreligion im abendländischen Hochmittelalter*, v: Arch. f. Kulturgesch. 44 (1962), str. 72–119. Tam citirani »Beiträge« so izšli Köln/Graz 1964 z naslovom: *Slawen u. Deutsche in der brandenburg. Geschichte d. 12. Jh.s* (Mitteldeutsche Forschungen 30/I–II); tam na str. 93–102 izčrpnejša verzija zgoraj omenjenega prispevka, vendar s terminologijo, ki jo je ta presegel (prej napisano). Dopolnitve v številnih mlajših delih.

Donarjevega hrasta ali Irminsula.⁸ V »hudičevo delo« se niso spuščali. Tako stojimo tukaj pred občutno vrzeljo v virih. Toda: *Quod non est in actis, non est in mundo?*

Seveda je Štih daleč od tega, da bi tako ravnal. Moje opozorilo, da si predkrščanske Karantanije ni mogoče zamišljati brez sakralne strukture osrednjega pomena, ima za posrečeno (str. 115 sl.), vendar se zdi, da vendarle kaže, kako težko se je odtrgati od tradicionalne zgodovinske slike, če je bila vsrkana tako rekoč z materinim mlekom. Naj sem zbral še toliko konkretnih indicev – več pač ni mogoče storiti –, jih potisne na stran, tako da, kot meni, tukaj »vse ostaja popolnoma odprto – razen dejstva, da je neka sakralna struktura morala obstajati« (str. 111). Kar naj bi (menda) govorilo za sedež vladarja na tem mestu, na Krnskem gradu, naj bi imelo več teže (str. 116), četudi priznava, da je moj predlog, da bi bilo treba ta politični center lokalizirati na starem Možberku, in ki ga je že davno predstavila druga stran, podprt »z vrsto upoštevanja vrednih argumentov« (str. 111).

Nesporno je, da je to funkcijo za karantansko območje nekoč dobil grad nad Gosposvetskim poljem. Dokazano je za karolinško dobo, odprto pa ostaja vprašanje, ali in kako daleč nazaj seže takrat ugotovljivo dejstvo. To imam za novost prav tega 9. stoletja, gotovo, da bi profanirali staro svetišče in s tem posebej demonstrativno razglasili nemoč njegovih božanstev. V karolinško ustanovitev pfalce, domnevano s tem v zvezi, se moja knjiga ne spušča, ker je morala ostati osredotočena na rekonstrukcijo starejših danosti. Vendar sem to malo pozneje nadoknadil v delu, ki ga je uporabil tudi Štih, toda mu ga pri diskusiji z mojo knjigo seveda ni bilo treba upoštevati (str. 112, op. 47). Ne zanikam, da gre tudi pri tem predlogu za hipotezo in nič več. Vendar to za začetek oblastnega centra že na predkarolinškem Krnskem gradu, kot odkritosrčno priznava tudi moj kritik (str. 111), ne velja nič manj. Viri molčijo tako o sedežu kneza kot o svetišču.

Obe hipotezi je treba meriti po tem, kar prispevata. Moj predlog ponuja doslej edini poskus razlage tega, da sta s Krnskim gradom in starim Možberkom dve karolinški pfalci stali tako tesno druga poleg druge, medtem ko sicer v širši okolici ni obstajala nobena nadaljnja. Kar se ponuja kot alternativa, je poskus, da Arnulfov Možberk za vsako ceno in z mnogimi besedami izključijo iz Karantanije, ne oziraje se na težave, ki se pri tem pojavljajo.⁹ Sicer pa moja teza ustreza prostorskemu ločevanju sedeža kneza in osrednjega svetišča, ki jo je za tisti čas treba predpostavljati, ne glede na neprimerno boljši obrambni položaj starega Možberka. Kaj prispeva teza o sedežu kneza na mestu Krnskega gradu? Ničesar, česar ne bi bilo mogoče bolje pojasniti drugače: ničesar, kot je bilo pokazano, k osvetlitvi imena Karantancev, ničesar k pojasnitvi mesta, na katerem je po najstarejši možni ugotovitvi stal knežji kamen (v knjigi se zavzemam za smotno predpostavko, da je šlo za zborna mesto karantanske *veče*, ki je bilo odvisno od osrednjega sakralnega področja – razumljivo že zaradi žrtev, ki jih je bilo treba darovati, in ki tudi prav pri ustoličevanju kneza niso smele manjkati: teza, ki po Štihovem prikazu, ki ga ne spremlja nikakršna kritika, »vodi na povsem nove poti«, str. 110 sl.). Tukaj zadnja beseda še ne bi smela biti izrečena.

Tehtni so vsekakor njegovi ugovori zoper moj poskus, da bi si svojevrsten in enkraten posebni položaj koroškega vojvodskega kmeta razlagal s karantanskimi razmerami. Pri tem

⁸ Nazadnje H.-D. KAHL, Kultbilder im vorchristlichen Slawentum, v: *Studia Mythologica Slavica* 8 (2005), str. 30 sl. in 45; prim. tudi ISTI, Das erloschene Slawentum des Obermaingebietes und sein vorchristlicher Opferbrauch, prav tam 7 (2004), str. 35 sl. Še v srednjem veku je bilo celo uničenje stodorjanskega glavnega svetišča na današnjem Marienbergu pri Brandenburg u. H. v virih prezrto: KAHL, Slawen u. Deutsche, str. 328–350, nadalje 484–504. Temeljno za razumevanje še vedno H. ACHTERBERG, Interpretatio christiana. Verkleidete Glaubensgestalten der Germanen auf deutschem Boden, Diss. Greifswald 1930.

⁹ Prim. na prim.: H.-D. KAHL, Reginos Mosaburh. Dodatek k ISTI, Die Kärntner Pfalzgrafschaft und ihre Verbindung zur alten Moosburg, v: *Carinthia I/192* (2002), str. 226–235, z nadaljnjo literaturo.

gre 1. za njegove privilegije, 2. za njegov sedež v Blažnji vasi/Blasendorf. Moja teza je bila, priznam, drzna. Navezovala se je na indice, za katere se zdi, da se nakazujejo iz vloge tega koseza pri ustoličenju vojvode, in na dokazano dednost njegovega položaja. Dal sem v razmislek, ali tu morda nimamo opravka s potomstvom nekega prvotnega svečeniškega rodu predkrščanske dobe, ki je s pravočasnim prestopom v novo vero v sekularizirani obliki lahko ohranil nekaj svojih starih privilegijev (Staat, str. 259–261). Štih ugovarja (str. 116 sl.), da dednost poznanih funkcij v najstarejših virih ni omenjena. Sicer pa se sklicuje na delo Hansa Krawarika, ki ob zaključevanju moje knjige še ni obstajalo in ki ponuja posebej pomembne argumente: problemsko skico, ki opozarja na novo razvite metode zgodovinskih raziskav polj in naselbin. Pri tem obravnava prav Blažnjo vas.¹⁰ To delo bi rad upošteval izčrpnije kot moj kritik, da bi bila teža težav, ki se pojavljajo, vidna v polnem obsegu.

Krawarik izhaja iz tega, da določeni kriteriji pri sistematičnem vrednotenju njegovih virov omogočajo sklepanje najprej o prvotnem »obsegu obdelane zemlje neke ... naselbine«. Pri takih »z značajem naselitve« ga to večkrat vodi do možnosti, da prepozna »čas ustanovitve«, kajti z napredujočim razvojem naj bi pomanjkanje razpoložljive zemlje povzročilo zmanjševanje velikosti hub, čemur je ustrezalo izboljšanje agrarnih delovnih metod. Naselbine z določeno funkcijo (kraji s cerkvijo, mostom, pristaniščem ali mitnico) pa so lahko shajale brez »polnega razmaha agrarnogospodarske obdelane zemlje«, tako da za njih to pravilo ne velja. Velikosti hub, merodajne za posamezne časovne sloje, je mogoče dobiti iz povprečja ugotovljivih podatkov. S tem prijemom dobi Krawarik pogled na nekaj, česar se v svoji knjigi sploh nisem mogel lotiti: na poselitveno strukturo, ki ustreza vsakokratni dobi. Po njegovi tezi to dolgo, pogosto globoko v pozni srednji vek, v nasprotju z razširjenim pričakovanjem, ni bil zaselek ali vas, temveč samotna kmetija, najprej kot dvor gospoda s posli, šele v napredujočem visokem srednjem veku tudi s kmečkimi lastniki. Kompleksi dvorov, ki jih je mogoče zvesti na čas pred letom 800, imajo znatno velikost. Med njimi je imenovan »banov« kraj Baniče/Faning v Lungauu s približno 270 orali po starem računanju (pribl. 155 ha). Razvoj karolinške dobe se začne z obdelanimi površinami pribl. 90 oralov (pribl. 50 ha), okrog leta 1000 so pravilo take s 60 orali (35 ha), in tako dalje, se razume: z regionalnimi nihanji na prehodih. Za Blažnjo vas in njen »stari dvor« je bilo ugotovljenih dobrih 145 oralov (pribl. 90 ha). To je precejšnja vrednost. Krawarik domneva slovansko ustanovitev okrog 820/840, ne da bi zavzel stališče do danega odstopanja navzgor v primerjavi z normo, ki jo je sicer dognal za tisti čas. V listinah se kraj pojavi leta 980 kot kraljeva posest, glede katere so takrat odredili v korist vojvode Otona. Približno takrat (zato?) je bil stari dvor razkosen v dve ločeni posesti po pribl. 72 oralov (pribl. 41 ha). Preostali dvor je bil okrog leta 1100 podvržen nadaljnji delitvi; razlogi niso omenjeni (dednopravno ali drugače pogojeni?). Leta 1414 je vojvodski kmet, ki je tam stalno prebival, prejel potrditev nekega privilegija iz neznanega časa, ki mu je njegovo nepremičnino dosodil kot nedeljiv koseški dvor. Krawarik govori o »funkciji, enaki kosezu«, katere izvor domneva »ne prej kot« v 11. stoletju, vendar tega tudi tokrat ni utemeljil. Toliko o tem, kar zadeva naš primer. Štih na to navezuje več kot upravičeno vprašanje, ali »kontinuiran razvoj iz karantanskega obdobja v Blažnji vasi«, ki sem ji ga pripisoval, lahko vzdrži te rezultate. Ali »ne predpostavlja posledično tudi posestno-lastniške kontinuitete«, medtem ko je nasprotno opazna »jasna diskontinuiteta v posestno-lastniški strukturi«? (Štih, str. 117). Teга vsekakor ni mogoče jemati zlahka. Seveda se tukaj postavlja znatna množina vprašanj.

¹⁰ H. KRAWARIK, Weder Weiler noch Dörfen. Zur neuen methodischen Konzeption siedlungsgenetischer Forschung: MIOG 110 (2002), str. 99–124 (k Baničam, ki bodo omenjene takoj: str. 104 s skico zemljevida str. 118; Blažnja vas: str. 107 sl. s skico zemljevida str. 120).

Že čas ustanovitve, ki jo Krawarik domneva za Blažnjo vas, bi bila, če bi bila potrjena, smrtna za mojo tezo. 820/840: to je približno čas po uporabi Ljudevita – tisti čas, v katerem je odpravljena karantanska kneževina in se po moji tezi začne vzpostavitev pfalca Krnski grad; eno generacijo in več po padcu Tasila III., s katerim se začne razpolaganje Karla Velikega s Karantanijo. Nič ni manj predstavljivo, kot da je bilo takrat za nekdanjega glavnega svečenika stare gentilne religije dežele ustvarjeno novo središče delovanja. Vendar, kako zanesljiva je Krawarikova zasnova, ki sloni celo na oceni? Obdelana površina 145 oralov je znatno nad 90 orali, ki jih določa kot normalno velikost za začetni karolinškodobni razvoj. Občutno zaostaja za površino, ugotovljeno za stari dvor bana v Baničah. Toda ali ta lahko daje merilo, ki bi ga bilo mogoče posplošiti? Krawarik sam opozarja na nujnost, da razmislimo o morebitni posebni funkciji naselbin. Iz Banič je bilo treba skrbeti za varovanje meje proti severu, proti prelazom, ki vodijo v današnji Pongau – tako je vsekakor mogoče domnevati na podlagi nalog, o katerih je mogoče sklepati iz oznake položaja bana. Kraj je s tem prišel v poštev tudi kot oporišče za delovanje prek meje. To so posebni pogoji. Krawarik navaja nekaj posamičnih velikosti, ki jih je mogoče primerjati. Ni preverjeno, ali se niso tudi teh držale funkcije, ki so presegale navaden stari dvor.

Kraljeva posest je v karantanski deželi stare naselitve zaplemna posest. Kdo je bil razlaščen? O lastninskih odnosih karantanske dobe ne vemo ničesar. Ali je takrat obstajalo nekaj takega kot »svobodna last«? Je bil, nasprotno, knez vrhovni zemljiški gospod, ki je tudi višjim funkcionarjem skupnosti dal – dedno ali ne – zgolj pravice uporabe? Nihče ne odgovarja. Kot ustanovitelj Blažnje vasi pride po običajnem tolmačenju imena v poštev nek (neimenovani) »slovanski plemič«, čigar položaj prav tako ostaja v temi. Ime je tako redko, da misel na »navadne« pripadnike tega višjega sloja odpade (kar predstavljajmo si pri nas »Adeligendorf« (dobesedno: »Plemiška vas«) kot krajevno ime!). Zato sem si bil upal sklepati na oznako za nosilca položaja glavnega svečenika. O predlogu se jezikoslovno, kolikor vem, doslej ni razpravljalo, in je torej še nerešen. Frankovski ustanovitelj kraja, morda vendarle kralj, pri takem poimenovanju po mojem mnenju ne pride v poštev.

Če gre za mesto začetne funkcije, ki jo domnevam, je v vsakem primeru zapadlo zaplembi s strani krščanskih oblasti, ne glede na to, kdo je imel do tedaj lastninske pravice. Do te mere smo lahko kolikor toliko gotovi in lahko tako prvi v virih izpričani pojav Blažnje vasi razumemo kot kraljevo posest. Toda: ta ugotovitev zadeva samo pravna razmerja; ničesar, na primer, ne prispeva k vprašanju, kdo je še naprej živel na sedanji posesti vladarja in kako so jo upravljali. Ta vrzel v virih dopušča marsikatero domnevo – tudi kontinuiteto oseb. Če je šlo za nekdanjega najvišjega funkcionarja predkrščanske sakralne skupnosti v deželi, ki je pravočasno prestopil v novo vero in se podvrigel oblasti zmagovalca, so ga morda pustili, kjer je bil. Kljub temu je utegnulo biti priporočljivo njega in njegov rod iz previdnosti obdržati še bližje pred očmi; malo je verjetno, da bi sodil med prve pretendente za prenos »svobodne lasti«. Na kraljevi posesti je imel položaj nekega, pa čeprav višjega podložnika, glede katerega ni bilo nobenega povoda, da bi ga prikazali z listinami. Morda so mu pustili veliko svobodo delovanja, vendar ga je bilo lahko obdržati pod nadzorom. – Za izbiro prav tega kraja za sedež svečenika so bili lahko odločilni razlogi, ki so bili pomembnejši od vidnega stika s svetiščem. Po vsem, kar vemo, so Slovani verovali, da so njihova sakralna mesta dovolj zavarovana z varstvom bogov. Stalen vidni stik je bil odvečen in javna sveta opravila je bilo nedvomno treba obhajati v bistveno manj pogostem zaporedju kot na primer krščanska bogoslužja.

Tako bo torej treba ovreči še marsikaj, preden bom moral umakniti svojo tezo. Dodam lahko, da je bilo medtem mogoče odpraviti lepotno napako, ki sem jo svoje čase močno občutil. Če je bil karolinškodobni prednik vojvodskega kmeta to, kar domnevam, potem bi ga zasledili med ustanovitelji zgodnjih cerkva. O tem sprva ni bilo ničesar zaznati. Medtem pa je Franz

Glaser, kot prijazno sporoča, na griču blizu dvora vojvodskega kmeta našel kamnito opremo s pleteninasto ornamentiko, ki bi lahko prepričljivo kazala na ustanovitev cerkve negotove datacije.¹¹ Kakšna je bila, in ali bi imetnik starega dvora Blažnje vasi prišel v poštev kot ustanovitelj, zaenkrat ostaja odprto. Predpogoj bi bil, da mu je njegov dejanski položaj – neodvisno od pravnih vprašanj – dovoljeval, da je na tistem mestu začel ustrezno delovati, in dalje pač tudi, ali je še nerazdeljena posest nudila dovolj podlage, da je bilo tako ustanovitev mogoče izpeljati. Zaželeno je nadaljnje raziskovanje.

Zato je videti, kot da bi bilo vse težave, za katere se zdi, da ovirajo mojo tezo, mogoče odstraniti, če bi le smeli nastanek Blažnje vasi prestaviti ustrezno daleč nazaj. Prav za to mi manjkajo možnosti nadzora. Tako se moram zaenkrat zadovoljiti z zahvalo Štihu, da je pritegnil v diskusijo Krawarikovo pomembno delo. Pri tem je opazno, da prevzema njegovo formulacijo o položaju vojvodskega kmeta, »enakem kosezu«. Očitno sta oba avtorja spoznala, da naj ta dostojanstvenik ne bi bil spadal k staremu sestavu kosezov, ampak da se jim je šele naknadno priključil. Ne vidim nobenega razloga, da bi oporekal, tukaj prej vidim oporo za domnevo o nekem starem posebnem položaju tega rodu. Je bila ona odpoved polovici posesti okrog leta 1100 morda vendarle cena za priznanje položaja koseza, ki je nudil bistvene pravne prednosti? Je bila delitev izvršena, da bi vzpostavili »koseščino« normalne velikosti, ki imetnika preostalega dvora ne bi več dvigal daleč nad navadne koseze? Ali je tukaj izvor leta 1414 obnovljenega privilegija, o katerem ne vemo ničesar? Morda bi bilo mogoče kateremu teh vprašanj slediti še naprej.

Če bo treba oceno Blažnje vasi kot sedeža karantanskega glavnega svečenika opustiti, še vedno ostane, kar neodvisno od lokalne vezanosti položaja govori v prid tradicij, ki jih je najbolje mogoče razložiti s posledično učinkujočimi elementi tega položaja. Očitno niso določali le samorazumevanja zadevne družine, ampak so bili lahko tudi javno sprejeti, tako da je vojvodski kmet mogel pridobiti položaj, ki ga je v virih še mogoče razbrati. Ta družina je morala torej tiste zahtevke pač prinesiti s seboj, ko je prevzela posest v Blažnji vasi. In kakšni zahtevki so to! Prizorišče njihovega udejanjanja je kraj blizu Krnskega gradu. Od Blažnje vasi je to praktično enaka oddaljenost, kot jo Štih občuti kot preveliko, ko gre za glavnega svečenika in sakralno središče. Drugi kosezi so bili nastanjeni bližje! Zakaj ni izredna vloga pripadla enemu izmed njih? Vojvodski kmet jo je opravljal v skladu s pravico do dediščine! Zato nenavadna predaja konja in goveda njemu. Štih v drugem kontekstu opozori na običaj, ki se je na Kranjskem ohranil do 18. stoletja, prvič izpričan približno v času, v katerem ugasne koroško ustoličevanje vojvode. Neki kosez, že spet vedno z istega dvora, je moral tam »peljati ob prihodu deželnega kneza v slavnostnem sprevodu slovesno okrašenega vola v (glavno) mesto in ga oddati vladarjevi kuhinji« (str. 106). Tudi tam se pojavlja govedo, toda skopljeno, torej ne polnovredno, ne več kot dobavitelj mesa. Koseški dvor ne prejema dajatve, ampak jo prinaša – kot dolžnost, ki spada k njegovim posebnim nalogam: nekakšen tribut. Vojvodski kmet ne daruje, on sprejema, in to, čeprav nima nikakršne pravice do tributov, sploh ne od bodočega deželnega gospoda. Pri živalih pa gre za take, ki so v predkrščanskem času prišle v poštev kot žrtve. Čuden skupek! Moja koncepcija tudi tukaj ponuja edini dosedANJI poskus razlage, in ta ne zajema samo posameznih potez, temveč celoto. Ali za to obstaja nadomestilo?

Obrnimo se od tega enega koseza, ki smo mu dajali prednost, k vsem kosezom in njihovim koreninam. Za germansko oznako se je iskal langobardski izvor. To sem moral po nedvoumno,

¹¹ K. KARPf, Frühmittelalterliche Flechtwerksteine in Karantänien. Marmorne Kirchengeschichten aus tasi-lonisch-frühkarolingischer Zeit (Monographien zur Frühgeschichte und Mittelalterarchäologie 8), Innsbruck 2001 (popis in vrednotenje stanja, medtem že potrebno dopolnitve, s temeljnimi napotki, zgoraj omenjenega primera še ne vključuje). Tudi gospodu dr. Karpfu se moram zahvaliti za mnogovrstno prijazno podporo.

do tedaj neopaženem položaju v viru črtati (česar Štih ne omenja, čeprav ima ta teza veliko privržencev). Že davno se je poudarjalo, da po drugi strani navezava na bavarščino jezikovno ni bila mogoča. Na gotsko izpeljavo ni pomislil še nihče, vendar je ostala edini izhod in obenem namig na element prebivalstva, udeležen pri vzpostavljanju karantanstva, ki sicer ni deležen pozornosti. Toda zdelo se je, da prav ta izhod blokira neka vrzel v ohranjenih jezikovnih ostankih. To oviro sem poskušal premagati po (običajnem) ovinku prek najsorodnejše staronordijsčine. Dejansko sem tam nekaj našel in torej sklepal na sloj lokalnih vzhodnogotskih »poglarvarjev«, ki je po razpadu Teoderikovega kraljestva ostal v deželi in na katerega so naleteli Slovani, ko so se priselili. Sklepal sem, da se je ta sloj pod vodstvom Slovanov zлил s *kazazi*, ki so jih ti prinesli s seboj. S tem je bilo mogoče okrepiti druge indice za element prebivalstva tega izvora. Sklepal sem, da se je bil gotski izraz v teh krogih ohranil interno, tako da so ga lahko Bavarci, ko so se pomikali naprej, prevzeli kot oznako, običajno v deželi, pri tem pa jezikovno sorodno (Staat, str. 126 sl.). Štih ugovarja (str. 114), da je bil enoten sloj poimenovan pač z enotnim imenom, vsaj sčasoma. »Uradno« je bilo gotovo tako, vendar moramo prav tako gotovo ločevati med jezikom gospostva (slovansko) in jezikom vsakdanjega občevanja. Bilo ni nobenega nivelirajočega birokratizma in procese asimilacije so zavirala že prevladujoča raztresena naselja, med katera so se pač vrinile dolge razdalje. Tudi vloge slovanščine v vsakdanjiku teh Gotov ne bi rad precenjeval. Njihovi gospodje, na katere so naleteli priseljenci, niso imeli veliko možnosti, da bi v svoje stare dvore sprejeli prav slovanske posle. Če je morda tudi njihov arianizem – v še tako sinkretistično razkrojeni podobi – vendarle živel naprej, so imeli ti Goti dodatno oporo za ohranjanje svojega podedovanega idioma.

Lahko bi poročal, da so krimski Goti vzhodnogotskega porekla, močno tatarsko prežeti, ohranili svoj jezik še v 16. stoletju, veliko več kot eno tisočletje po Ulfilu. Zakaj naj bi to ne bilo mogoče 800 let prej v Karantaniji? Poleg tega sem opozoril na omenjeno nezmožnost, da bi po stanju raziskav razložili posebni pomen, ki ga kaže »Edling(er)« v poznejši Notranji Avstriji, iz bavarskih izhodišč. Štih ne ukrene ničesar, da bi izpodbil to stanje raziskav. Kljub temu poseže prav po tej razlagi. Tudi položaj tega sloja ocenjuje drugače kot jaz. Pri tem se opira na vrsto ugotovitev, ki pa jih najde zunaj jedra Karantanije in bi jih rad projiciral nazaj v karantansko obdobje. Dokazil za ta čas nimava ne on ne jaz. Končno to vodi v vprašanje, kje se je dogajal vzpon in kje propad, preden so viri začeli nuditi vsaj somrak. Kdo bi lahko podal jedrnato odločitev? Krawarikova opažanja kažejo, da je bilo topogledno veliko manj kontinuitete in veliko več razgibanosti, kot sem domneval v starejšem raziskovanju. Tukaj je gotovo treba še marsikaj napisati na novo. Bi pa vendarle rad vztrajal pri dvojnem korenu besede *kazazi*/Edlinger – stepskonomadsko-slovanskem in vzhodnogermanskem, najbrž gotskem.

Carniolenses iz leta 820 lahko seveda interpretiramo drugače, kot sem poskusil jaz (prim. Štih, str. 104–107). Ob tem pa naj bo vendarle dovoljeno opozorilo: kar sem izpeljeval, se je nanašalo izključno na omenjeni čas, o katerem poroča vir, in na to, kar je bilo prej. Za ta čas se nagibam k temu, da vztrajam pri svojem tolmačenju. Zdi se mi, da se najbolje ujema z danim kontekstom besedila in njegovimi seznanji imen, prav tako s tem, da se ime po letu 820 ne pojavi več. To prej govori v prid tuje oznake, v senci katere se za prizadete same ni dogajalo nič lastnega. Indice, ki jih je zbral Štih, bi prej imel za sledi mlajših razvojnih poti, vendar se tudi za njegov predlog bržkone utegnejo najti še dodatni argumenti. Po mojem mnenju stojimo tukaj pred enim izmed primerov, ki so bili nakazani zgoraj: ko nam viri dopuščajo neljubo široko presojo, ki pušča odprta drugo poleg drugega različna pojmovanja.

Takih primerov nočem kopičiti in prekinjam ta niz argumentiranja, s ponovno zahvalo za raznovrstne pobude. Namesto tega se zopet posvečam najpomembnejšim izmed skupnih potez, ki povezujejo Štiha in mene, namreč vedno znova zapletenemu problemu kontinuitete med Nekoč in Sedaj. Strinjava se, da so se Karantanci in današnji Slovenci sicer prekrivali v

prostorskem razvoju, da pa ni mogoče potegniti ravne linije od prvih k drugim (Štih, str. 123 sl. z op. 68–69). Borut je bil, da enkrat povemo neposredno, na vsak način Slovan, pa četudi z neslovanskim imenom, ki še vedno kaže na nek drug element tradicije. Povsem gotovo je bil Karantanec, vendar je njegovo gospostvo očitno zajemalo manjši del današnjega slovenskega državnega ozemlja, in Slovenec v današnjem pomenu je bil tako malo, kot si je mogoče Arminija prisvajati za Nemca. Če bi Borut slučajno, morda po hčerinih linijah, danes še imel potomce, potem je negotovo, koliko neslovanskih elementov je postalo del njihovega rodovnika, in nihče ne more slutiti, kateri je bil njihov materni jezik. Kljub temu so bili on in njegovi Karantanci neprecenljivega pomena za nastajanje naroda Slovencev, za formiranje njihove narodne zavesti, nič drugače kot Arminij in njegova zmaga v Tevtoburškem gozdu za tiste, ki so mu pred dobrim stoletjem pri Detmoldu postavili »Hermanov spomenik«. O tem se je Štih izrekel bolj nazorno kot jaz – dopolnilo, ki ga lahko le pozdravim.

Očitno se strinjava tudi v tem, da bi morala identiteta, ki jo krepijo taki vzorci, medtem že postati polnoletna, tako da bi lahko shajala brez takšnih miselnih šablon. Seveda je to uvid znanosti. Ljudski bo težko postal, kajti za dušo ustvarja vrzel, ki je ni lahko zapolniti – stalen konflikt. Ne smemo se nehati zavzemati za pridobljeno prepričanje, vendar še ni odločeno, ali ne bo tudi naju obeh skupaj prizadela »nemoč zgodovinske znanosti zoper zgodovinske mite«, ki jo je nekoč nakazal František Graus.¹²

S tem se še enkrat oziram nazaj na začetek tega prispevka. Se lahko zgodi, da se primerljiva »nemoč« ne pojavi samo med stroko in javnostjo, temveč tudi interno, in sicer ko starejše zamisli, zoper katere se oglasi neka nova, iznenada postanejo zgodovinski mit, ki se mu verjame, nagnjenje, da bi ga preverili, pa se sploh ne porodi več?¹³ Po vtisih, iz katerih sem izhajal zgoraj, bi se utegnilo zdeti skoraj tako. Nihče ne more sam presoditi, koliko se v tem, kar poskuša vnesti, mešata zrno in pleve. Vendar sem poln zaupanja, da tri do štiri desetletja intenzivnega prizadevanja za zgodnji srednji vek v vzhodnoalpskem prostoru niso bila popolnoma vržena proč. Način, kako se je Peter Štih vključil v razpravo, me potrjuje v tem.

¹² F. GRAUS, Die Ohnmacht der Wissenschaft gegenüber Geschichtsmythen, v: Wissenschaft in der Öffentlichkeit. Vorträge im Wintersemester 1982/83. Studium Generale an der Ruprecht-Karlsuniversität Heidelberg, Heidelberg 1984, str. 30–42; ponovno natisnjeno v F. GRAUS, Ausgewählte Aufsätze (Vorträge u. Forschungen 55), Stuttgart 2002, str. 49–63.

¹³ O tem K. R. Popper, Logik der Forschung, Tübingen 1964; ISTI, Das Elend des Historizismus, prav tam 1965 (obe deli sta bili od takrat večkrat ponovno izdani).